

„CSAPDA”

BESZÉLGETÉS SIPOS ANDRÁS FILMJÉRŐL

SIPOS ANDRÁS – LAKI ÉVA – KULCSÁR GABRIELLA

„Egy szélhámos önvallomása” – ez az alcíme Sipos András dokumentumfilmjének, mely előrevetíti a csábítás és önsajnálát álarca mögé búvó csaló képét, akinek életébe egy különleges szakaszban nyerhetünk bepillantást: börtönből való szabadulása előtti hónapoktól kezdve röviddel a szabadulását követő időig. A 2008-2010-ben készült Csapda című film bemutatása után a rendező, Sipos András, illetve a dokumentumfilm főszereplőjével a börtönben pszichológusként foglalkozó Laki Éva osztotta meg élményeit, tapasztalatait a hallgatósággal a filmről és annak hősről. A beszélgetést Kulcsár Gabriella kriminológus vezette.

Kulcsár Gabriella: András, kérlek, meséld el, hogyan kerültél kapcsolatba Á. Péterrel, a film főszereplőjével!

Sipos András: 2007 decemberében lehetőséget kaptam, hogy az Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben filmet készítek a helyreállító igazságszolgáltatás keretében létrehozott foglalkoztatási projektekről. Ekkor ismertem meg Pétert, aki az intézet történetéről írt és rendezett a fogvatartottak által előadott színművet. Az előadás után beszélgettünk és egy igen ambiciózus, kreatív fiatalembert ismertem meg. Olyan energiával és odaadással végezte feladatát, ami egy hivatásosnak is becsületére vált volna. Annyit tudtam meg elítélésének körülményeiről, hogy egy autóbaleset következtében omlott össze élete. Végzős medikusként állapotos menyasszonyával karambolozott, aki életét veszítette. Ezután siklott félre élete. A fiú őszintének tűnt, aki büntetése letöltése után lezárja bűnöző életmódját. Egy újabb lehetőség (dokumentumfilmes pályázat elnyerése) arra készítetett, hogy Péterről egy sors-követő filmet készítek. Egy esztendővel az első találkozás után kezdtem az új film – a *Csapda* – felvételeit.

Kulcsár G.: A film érdekes ívet követ. Pétert, a főszereplőt ugyan fogvatartottként ismerjük meg a filmben, az első percekben mégis olyan helyzetekben találkozunk vele, melyek szimpátiát kelthetnek bennünk iránta. Tanúi lehetünk, ahogy Péter karácsonyi színdarabot rendez, amely a többi rab számára értelmet és meghatott pillanatokat csempész a börtönhétköznapokba, majd egy istentiszteleten láthatjuk, ahol a Bibliából

olvas fel, és ennek kapcsán a rendezővel folytatott beszélgetésében zárdában nevelkedett nagymamájáról és vegyes keresztény-zsidó vallási neveltetéséről mesél. Az ezt követő jelenetekben szimpátiánk akár már együttérzésbe is átfordulhat, amikor a fiatal, jó megjelenésű férfit a beszélőn látjuk viszont, ahova nem jött el egy családtagja sem, csupán egy kapcsolattartó, akinek elmondja, hogy nem akar haragot öccsével, és levelet küld neki. Ezután újabb snitt a rendezővel folytatott beszélgetésből, ahol Péter szabadulása kerül szóba, melynek kapcsán meghatóan részletezi, hogy mit is fog jelenteni a számára, ha végre kijut a börtönből. A kedvenc tárgyairól is hallhatunk: könyvekről, szép ruhákról és cipőkről, mobiltelefonokról és elveszett szerelmeslevelekről. Megtudjuk, hogy barátnője a börtönbe kerülése után röviddel elhagyta. A lelkünkben növekvő szimpátia és sajnálat egyvelege végső megerősítést kap, amikor Péter és a néző számára kiderül: a család nem fizette be a fiúra kiszabott pénzbüntetés összegét, amelyet így Péternek szabadságvesztésre átváltoztatva le kell ülnie, tehát továbbra is börtönben marad. A csalódottság pillanataiban kezd el a főszereplő részletesebben beszélni családjáról és gyermekkoráról, amelyből egy nem igazán akart és nem eléggé szeretett kisfiú képe bontakozik ki. Péterrel való együttérzésünk tetőfoka ez, ahol önkéntelenül tolul fel bennünk a kérdés: „Vajon mit követhetett el ez a szegény fiú, vajon miért ül börtönben egy ilyen ember?” És ekkor következik a fordulópont. Egy bírósági tárgyalás részletét láthatjuk, ahol tételesen felsorolják elkövetett bűncselekményeit. Feketén-fehéren kiderül, a fiú csaló. A csábító, sármos fajtából való. Abból él, hogy mások bizalmába férkőzik, aztán pénzt és értéktárgyakat csal ki tőlük. Ettől kezdve képtelenek leszünk elnyomni azt a váratlanul feltoluló rossz szájízt, amely átértékeli az addig hallott történeteket, elbizonytalanítja a biztonságérzetünket, hogy mennyi is igaz abból, ami pár perce még együttérzést váltott ki belőlünk. Ahogy mállani kezd a hazugságokból összetoldozott vakolat, egyre inkább feltűnik, hogy Péter minden felelősséget igyekszik elhárítani magáról, és az önsajnálat kellemesen langyos tócsájában fürdik. Hirtelen más megvilágításba kerülnek az öccséről elhangzott mondatai: „... az öcsémmel próbálom most kijavítani a hibákat, amiket elkövettünk, elkövetett, elkövetett az élet...”. A csalása áldozatával kapcsolatban is kiderül, hogy az „rossz”, „elfuserált” ember volt, és ezáltal újból sikerül az önfelmentés Péternek, akit a film zárójeleneteiben szabadulása után közvetlenül – egy ismerőse végül kifizette pénzbüntetését, így előbb kijöhetett a börtönből –, majd egy hónap múlva látunk viszont lényegében változatlan helyzetben. Nem találja a helyét, az őt ért megaláztatásokról beszél. Csak egy dolog változott meg, együttérzésünk mértéke.

András, mennyire volt tudatos ez az építkezés? A film azt a folyamatot képezte le, amely benned is lejátszódott Péter megismerése kapcsán? Hogyan zajlott a munkafolyamat?

Sipos A.: Péter börtön-életének epizódjaival, cellatársainak bemutatásával kezdtük a munkát, majd felvételeket készítettünk a karácsonyra tervezett újabb színdarab próbáiról. A darab, melyet szintén a fiatalember írt, zenével, versekkel dúsított, egyfajta családi együttlétet, nosztalgiát felkeltő rövid játék volt. Ezt több fázisban, egészen a bemutatóig követtük.

Időközben főhősünkről újabb adalékok derültek ki a börtönpszichológussal folytatott beszélgetése után: nem volt medikus, nem volt menyasszonya és karambolja se. Sorozatos csalás és sikkasztás halmazati büntetéseként került a fegyintézetbe. Ezután került sor több négy szemközti beszélgetésre, mely során elmesélte gyerekkorát, családi hátterét, melynek lényege, hogy a szülők válása után helyzete labilissá vált, nem talált a családon belül olyan személyt, akivel azonosulni tudott volna, így került idősebb fiúk társaságába. Az éjszakai élet és a játék határozták meg életét a továbbiakban. Egy bírósági tárgyaláson azután tényszerűen kiderültek az évek óta halmozódó bűncselekmények.

2009 májusában lett volna feltételes szabadulásának napja, ám a régen várt szabadság nem következett be, mert a családja nem fizette ki a Péterre egy korábbi bűncselekménye miatt kiszabott pénzbüntetést, amelyet így szabadságvesztésre változtattak át – pedig az összeg eredetileg a család rendelkezésére állt. Újabb hónapokra zárult be a fiú mögött a börtönkapu. Ez mentálisan és egészségében nagyon megviselte. A szabadulás helyett kirótt újabb letöltendő és a vele járó letargia megváltoztatta Péter magatartását és a börtönben elfoglalt helyzetét. Rosszabbul, ellenségesen bántak vele az örök. Elveszített néhány kedvezményt, például nem dolgozhatott tovább irodalmi csoportjával. Másik nagy vesztesége, hogy addigi pártfogója, a nevelőtiszt, elhagyta az intézetet, és ezért megszűntek addigi kedvezményei is. Közben kapcsolattartó lettem – meglátogattam, csomagot küldtem, egyáltalán, egyfajta támogatói szerepet vállaltam, hogy valóban segítsen a filmen kívül is sorsának jobbra fordítását. Újabb tervek merültek fel szabadulása utáni életével kapcsolatban, például egyfajta jószolgálat vállalása. Híre érkezett, hogy színdarabját előadták más bv-intézetben is, ebből jött az ötlet, hogy a majdani szabadulás után hasonló munkát lásson el. Lényegében nyitva állt előtte a lehetőség, de végül a büntetés-végrehajtási illetékesek lemondtak közreműködéséről, mert újra a rendőrség látókörébe került, bár nincs tudomásom róla, hogy azóta megint elítélték volna.

Én felajánlottam a számára egy könyv megjelenését. Ha megírja börtönélményeit, megpróbálok találkozást szervezni egy kiadóval. Írt is néhány oldalt. Elolvastam, és nagyon szigorúan válaszoltam: „Meg akarja úszni a munkát. Ez iskolai dolgozat, amit bárki írhatott volna. Alibi.” Arra hivatkozott, hogy a cellában nem megfelelőek a körülmények. Zajonganak, nem hagyják gondolkodni. Ezt a tervet ejtették.

Íme az életrajzi vázlat részlete, amelyből látható Péter írásképe, mely jól tükrözi zaklatott, rapszodikus személyiségét (a hiányzó részek személyiségvédelmi okokból kerültek levágásra):

3. Születés /Budapest/ - Szégy nem emlékszem mire. Most már tudom.
 dtl. isk. jótaláló utóm, első munkám
 Neumann János SZKI, programozó szakt. egyetlen didaktikus
 Első balhé, hitelügyintézés, Arabok, Nem volt per.
 Földeszi Szabó Endre könyvtár, könyvtáros, majd programozó
 Benedek Elek dtl. iskola, gyermekfelügyelő
 Kaffka Margit Gimnázium, oktatástechnikus, óraadó
 Procidencia Zrt. Pénzügyi tanácsadó tanfolyam + magánmodelláló + más
 Máv kórház, sterilizálóasszisztens, oncosonológus
 Baja kórház, sterilizálóasszisztens
 roadó magán tanár, mentor, alkalmi és/hogy központosítás után
 elváltam elfoglaltságban napközni/tanulószobai rendszertel.
 de Bill Paul, stábos
 új életemet három dolog jellemezte: az állandó
 vésés, ami ennél a nővel jelentek; magyarnól az
 hi emberekkel való érintkezés, ami perre vezetett.

SIPOS ANDRIS

Ebből a rövid részletből is látható a számtalan és nagyon különböző irányú foglalkozásbeli próbálkozás Péter részéről a szakácstól a kórházi asszisztensig, könyvtárostól a programozóig. A filmben dokiként mutatkozik be, mint cellafőnök. Betegségekben való tájékozottságát – elsősorban saját betegségei tekintetében – igyekszik minden lehető alkalommal beszélgető partnere tudomására hozni: cukorbetegség, pacemaker, értágulás, alkalmi süketség és mindehhez társul a fáradékonyság, valamint egészségi állapota miatt minden fizikai munkától való eltiltás. Később kiderül, hogy a betegségek nagy része is csupán színjáték. Ami a fent említett szakmákat illeti, az egyetlen, amellyel bizonyíthatóan foglalkozott, a magánkorrepetálás, vizsgára, érettségire felkészítés. Utolsó ügye során egy mobiltelefont csalt ki tanítványától, melyet nem adott vissza és a szülő feljelentése nyomán került az ügy bírósági szakaszba. Találkoztam az őt

alkalmazó édesanyával. Jól szituált jogász, oktató, középkorú hölgyről van szó. Elegáns, választékosan fogalmazó asszony. Péterről váratlan indulattal beszél: arra szerződött, hogy fia tanulmányaiban segítsen, nem kérte rá senki, hogy beleszóljon a család életébe. Ragaszkodik hozzá, hogy a férfit letöltendő szabadságvesztésre ítéljék. Nem kaptam magyarázatot, vajon mi áll ilyen fokú haragja mögött. Az asszony meglepően hasonlít Péter édesanyjához, aki üzletasszony, választékosan öltözködő, koránál jóval fiatalabb külsővel rendelkező asszony. Vele is sikerült beszélmem, és kérdés nélkül elmondta, hogy azért nem látogatja fiát a börtönben, mert képtelen lenne elviselni a látványt: Pétert rabruhában.

Péter szabadulása váratlanul következett be: egykori cellatársa közbenjárására ismeretlen személy kifizette büntetését és szabadult. „Soha többet nem akarok visszamenni” – zárta le a fiú fogvatartotti múltját. Egy hónappal szabadulása után beszélgettünk utoljára. Pesten lakást bérelt és nyelvtanítással, korrepetálással foglalkozott. A férfi, aki szabadulását finanszírozta, állást ajánlott számára – afféle komornyiknak alkalmazta volna, amit „szexuális szolgáltatásokhoz” kötött. „Azért, mert börtönben voltam, már mindent lehet? Ennyire kiszolgáltatott lennék?” – kérdezte szomorúan. Volt egy keserű, önironikus megjegyzése is: a börtönben mindenki valaki, azután kint lóg a levegőben, nincs semmije és hamarosan újra odabent találja magát.

Kulcsár G.: A film befejezése óta követted életét? Hallottál Péterről?

Sipos A.: Hónapok teltek el, mire váratlanul hírt kaptam felőle. Két fiatal tanárnő keresett meg, hogy az interneten megtalálták a filmet, és mondjam el, mit tudok Péterről. Valóban színészként vett részt a film forgatásában, ahogyan magáról állítja? Péterrel néhány nappal azelőtt ismerkedtek meg, s egyikük többször randevúzott vele. A fiú akkor vált gyanússá, amikor arra kérte a lányt, fizesse ki a presszó-számláját és kölcsönként tőle kétezer forintot. Ezután próbálta meg a két hölgy azonosítani Pétert az interneten és így jutottak el hozzám. Meglepő közlés volt számomra, hogy rokonszenves, de lerongyolódott alaknak írták le. Rongyos cipő, viseltes mackó és elég elhanyagolt külső – ez nem egyezett Péter önmagáról alkotott képével.

Kulcsár G.: Évától azt szeretném megtudni, hogy Péternek mennyire sikerült előttem, mint pszichológus előtt a szerepeit eljátszania? Volt-e a kettőtök kapcsolatában is a filmbelihez hasonló fordulópont?

Laki Éva: A *Csapda* című film forgatása már javában folyt, mikor én munkát vállaltam az Állampusztai Büntetés-végrehajtási Intézetben. Hallottam Á. Péterről, sőt a pártfogója a fiú történetének sok részletét elmesélte nekem: a jó intellektuális képességeit, a hányatott, kiszolgáltatott, rossz fordulatokban bővelkedő életét. Kicsit fellengzősnek tűnhet, de úgy gondoltam, elég sokan foglalkoznak már vele, sínen van, nem kellek én már ide. Ismertem is messziről, mert meg is mutatták.

Rövid idő telt el, és csak híre szaladt az új pszichológusnak, aki nem is kíváncsi Péter sikertörténetére. A fiú bejelentkezett kérelmi lapon egy meghallgatásra, ahol nyíltan hangot adott sérelmének, hogy engem nem érdekel az ő sorsa, és úgy döntött, hogy megtisztel és beavat az életébe.

Úgy két beszélgetés zajlott le közöttünk, amikor rákérdeztem, miért hívatja magát Dokinak. Ugyanazt a történetet adta elő, mint mindenkinek – orvostanhallgató, menyasszony, baleset, kisiklott élet. Az mondta, hogy esti tagozatra járt, nappal beteghordóként dolgozott, mert mindkettőjüket ő tartotta el. „Az orvosin csak nappali tagozat van” – jeleztem vissza. E megjegyzés után mindketten kínosan éreztük magunkat. Ő a lelepleződés és a tettenérés miatt, én a leleplező kényelmetlen szerepével vívódva: hogyan mondjam el, hogy hamis itt minden, a film, a nevelőtiszt megvezetése, a hihetetlenül lehengető stílus, amely miatt senkinek sem jut eszébe kételkedni. Az iratanyagok átnézése után, amelyekben addig senki nem ellenőrizte le Péter állításait, fény derült az igazságra. A tényeket és azok igazolását maga Á. Péter vállalta magára. Elmondása szerint megkönnyítettem a dolgát, segítségemmel kiderülhetett az igazság és nem kellett tovább színlelnie. Azért azt feltételezem, hogy igen dühös lehetett rám ezért a leleplezésért, amit behízelt magatartással próbált leplezni a későbbi találkozásaink alkalmával.

Kulcsár G.: A csalók kedvelt témái a filmművészetnek és a szépirodalomnak, hol megvetéssel, hol csodálattal tekintenek rájuk az emberek. Talán azért, mert egyszerre állnak félve és lenyűgözve a csalás művészei előtt. A *Csapda* című film a csaló lélek bemutatásának rendkívül finom módját választotta. A rendező nem ítélkezik, nem adja véleményét a néző szájába, mégis számos réteget megmutat, köztük olyan lelki történéseket is világossá tesz, melyeket a főszereplő szeretett volna eltitkolni. Nagyon köszönöm, hogy elmondtátok gondolataitokat, tapasztalataitokat, amelyek szervesen egészítették ki, és még gazdagabbá tették a filmélményt!